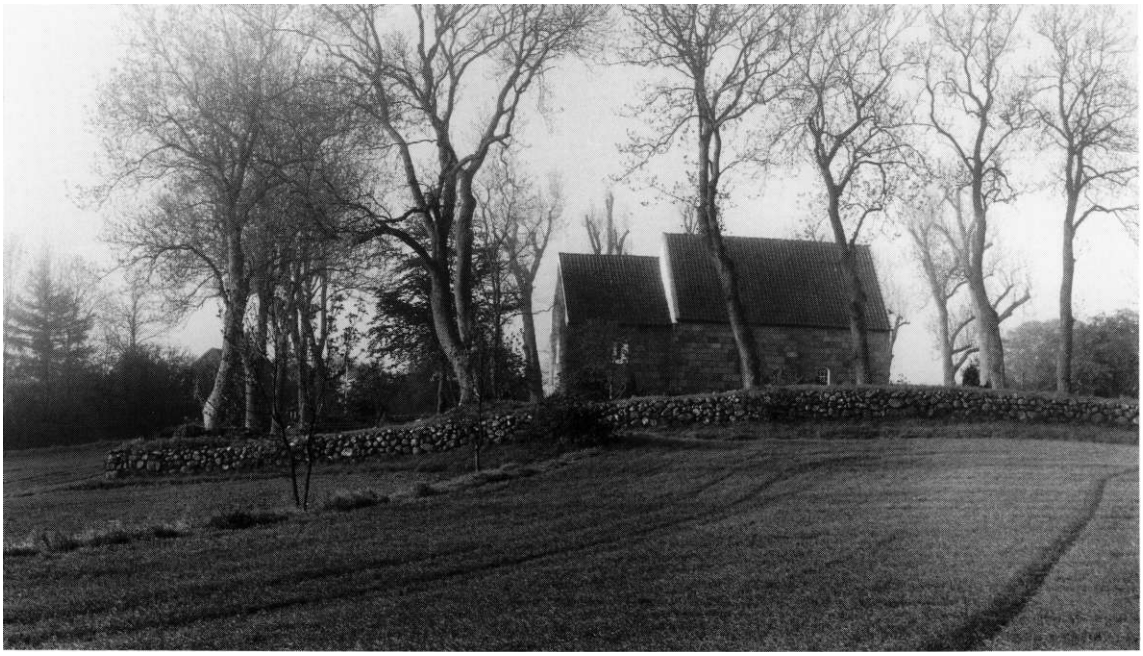

Fig. 1. Kirken set fra nord. KdeFL fot. 1991. - *The church seen from the north.*

ALLING KIRKE

GJERN HERRED

Kirken, der muligvis var viet *S. Morten* (jfr. klokke), nævnes første gang 1524,[1] da den ydede det relativt beskedne beløb af 12 mark til den såkaldte landehjælp. Heller ikke efter reformationen synes økonomien at have været for god, i hvert fald beklagede sognepræsten sig gentagne gange over sin ringe indkomst og fik for en periode tillagt kronens del af kongetienden af annekssognet Tulstrup.[2]

Med reformationen kom kirken i kongens besiddelse, hvilket tidligst er direkte bevidnet 1661,[3] men allerede fremgår af sognepræstens ovennævnte lønsager i 1500rne. 1698[4] mageskiftede kronen kirken til Anna Margaretha Wandel, enke efter højesteretsassessor, etatsråd Jørgen E(h)lers. Samme år[5] solgte hun den videre til Peder Rasmussen Lihme på Farregård (i Sporup sogn), til hvem hendes mand nogle år før havde solgt nabokirkerne i Gjern og Skannerup (jfr. s. 3317 og 3347). 1722[6] tilbagekøbte kongen af Lihmes enke, Anna Fischer, Alling og andre kirker (jfr. f.eks. Sporup, s. 3569) og indlemmede dem i Skanderborg ryttergods (jfr. altertavle). Ved auktionen over distriktets ejendomme 1767 gik Alling kirke til Mathias Bruun i Viborg[7] (jfr. Låsby, s. 3625), men af en eller anden grund blev det Anders Kiærulf Brasch i Viborg, der 1768 fik skøde på kirken og gården Bomholt i sognet; 1771[8] pantsatte han kirken til byfoged i Horsens Andreas Flensborg. Ejerforholdene er herefter mangelfuldt oplyst: I midten af 1770erne nævnes som ejer (af pantet?) fodermester på Fussingø, Ulrich Conrad Lynge i Ålum (Randers amt), fra 1783 den lokale gårdejer Mads Jensen Østergaard, 1813 forvalter Siemer på Kilsgård (i nabosognet Tulstrup)[9] og 1863 Peder Eskesen. Sidste ejer før overgangen til selveje 1. juli 1916 var Eske Pedersen.[10] Ved omlægninger 1978 (jfr. s. 3183) blev sognet *anneks* til Dover (s. 3149), efter antagelig at have været hovedsogn siden reformationen, i hvert fald siden 1576.[2]

I det kuperede landskab på østsiden af Gudenåens løb fra Birksø til Julsø ligger kirken frit på en højning, der har fald til alle sider. Navnlig mod øst og i syd skråner terrænet ned til en vandfyldt lavning neden for det storslåede bakkeland, der hæver sig videre østpå og når betydelige højder i Toftebjerg og Tippethøj. Landsbyen Alling, der i ældre tid var væsentlig større end dobbeltpastoratets anden kirkeby Tulstrup (s. 3710, fig. 40), ligger centralt i det langstrakte sogn. Kirken rejser sig i nordsiden af landsbyen, hvis huse og gårde engang slog kreds omkring et stort gadekær (fig. 29). Syd for kirken står endnu den firlængede, stråtækte præstegård, der solgtes 1893, da præsten flyttede til Tulstrup.

Den rektangulære *kirkegård* slutter sig tæt om kirken og *hegnes* på alle sider af brede, græskronede stengærder. På grund af terrænets beskaffenhed når diget en betragtelig højde på ydersiden, særligt i vest og nord. Vistnok i forbindelse med en mindre udvidelse i øst 1919[11](?) er bakkehældet på denne side anlagt i et par terrasser på støttemure af marksten. Stendiger omtales første gang 1616,[12] da en nedfalden strækning skulle udbedres. Siden er der foretaget adskillige oplægninger og istandsættelser.

Der er to *indgange:* En port i syd og en låge i vest. Begge steder sidder hvidmalede trætremmefløje, porten indeholder en tofløjet køreadgang foruden låge. Ældste omtale er fra 1615,[12] da der anskaffedes søm til reparation af porten. 1682-83[13] købtes en port og en låge, og siden nævnes fornyelser gentagne gange.

Et teglhængt *ligkapel* i røde sten er i slutningen af 1940rne opført i kirkegårdens nordvestre hjørne og benyttes nu til graverens redskaber. Ved siden af, i vestskellet, strækker sig en lang, smal, delvis nedgravet bygning med brudstensfacade og fladt paptag. Her er siden begyndelsen af 1970erne fyrrum og toiletter; ved opførelsen 1939 sigtede man på brændsel og materialer.

1616[12] nævnes et †*»klockhus«,* hvor nogle brædder skulle sømmes fast. Det fremgår 1682-83,[13] at »klokkeværket« stod på kirkegården, og senere tales der jævnligt om reparationer. En fornyelse af »klokkestolen« 1845[10] ser ud

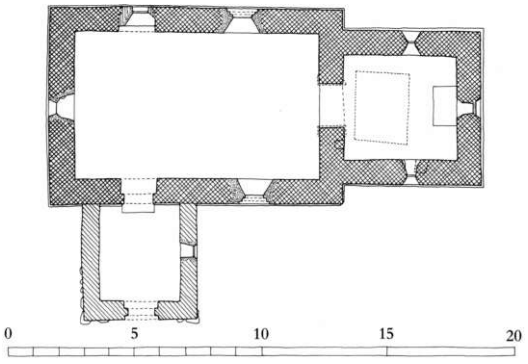

Fig. 2. Grundplan 1:300. Målt af Henrik Jacobsen 1984, tegnet af KdeFL 1991. I koret er angivet gravrum (s. 3673). - *Ground-plan.*

til at have resulteret i det »klokkestativ« op ad korgavlen (fig. 7), der fjernedes 1931 under medvirken af Viggo Norn (jfr. klokke).

Brolægning omkring kirkebygningen figurerer i den liste over kommende arbejder, der opstilledes 1915 i forbindelse med overgang til selveje. Engang herefter er lagt det eksisterende bånd af håndstore marksten.

På alle sider står der ældre aske i diget, sat efter 1907,[10] da synet ønskede de daværende asketræer klippet. Desuden er der enkelte træer spredt på området, her i blandt en akacie og en

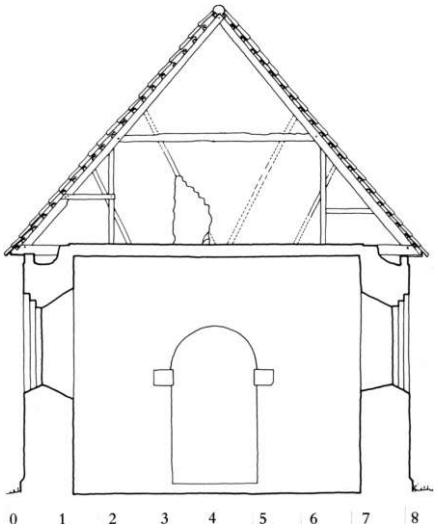

Fig. 3. Tværsnit i skibet, set mod øst 1:150. Målt af Henrik Jacobsen 1984, tegnet af KdeFL 1991. - *Cross-section of the nave to the east.*

Fig. 4. Kirken set fra syd. KdeFL fot. 1989. - *The church seen from the south.*

blodbøg nær korets nordøstre hjørne. Ud for gavlen er i midten af 1980erne anlagt areal for anonyme og urner. Stedet smykkes med granitfigur hugget af John Roed.

BYGNING

Kirken består af kor og skib, der antagelig er opført i første halvdel af 1200rne, og hvortil der foran skibets syddør slutter sig et senmiddelalderligt våbenhus. Orienteringen har nogen afvigelse mod nord.[14]

Det beskedne, kullede anlæg, hvis eneste dekorative element er korbuens reliefsmykkede kragbånd, hævder sig ved sin hovedform, hvor man registrerer en behersket akcent i højden. I det ydre bevarer kirken sin middelalderlige karakter i usædvanlig grad. Set fra nord står bygningen endda omtrent i sin oprindelige skikkelse.

Koret er praktisk taget kvadratisk, mens skibets længde i forhold til bredden er lidt mindre end vanligt i herredet.

De kraftige mure er over et sokkelskifte rejst af fint tilhugne kvadre. Kun delvis er skiftegangen fortløbende fra kor til skib, hvilket sammen med den omstændighed, at soklerne på de to bygningsafsnit er indbyrdes forskellige, måske antyder et ophold under opførelsen. I overensstemmelse med middelalderlig praksis må man formode, at koret er bygget først, og dets fodskifte[15] har en stor rundstav (s. 3266, fig. 6; jfr. fig. 8), hvis udformning varierer og på nogle af kvadrene danner en flot karnis. Derimod har skibet blot en almindelig skråkantsokkel. Bagmurene og begge de bevarede (østre) taggavle er af marksten, der i en groft udglattet mørtel er lagt i forholdsvis regelmæssige horisonter. Skibets to portaler er kvadersatte indvendig, hvilket ikke synes at være tilfældet med de oprindelige vinduer, hvoraf kun korets er i behold.

Begge *døråbninger,* der er bevaret, er rektangulære,[16] af omtrent samme størrelse (udvendig ca. 230 (over soklens overkant) x 120, indvendig ca. 250 x 145 cm) og udstyret med vandret overligger (i syd: 35 x 170 cm). Øjensynlig er åb-

Fig. 5. Kirken set fra nordvest. Hans Stiesdal fot. 1963. - *The church seen from the north-west.*

ningerne ens, dog skjuler norddørens[17] tilmuring dens anslagsfremspring.

Oprindelig må der have været to *vinduer* i skibet og tre i koret. Kun sidstnævnte sted er de bevaret, østvinduet dog blændet og lidt ændret indvendig, sydvinduet udvidet ved behugning i siderne. Alle tre måler udvendig ca. 135 x 80 cm og har rektangulære overliggere.[18]

Fig. 6. Våbenhus (s. 3659). NE fot. 1991. - *The porch.*

Den kvadersatte, rundbuede koråbning, hvis bredde er mindre end en trediedel af triumfvæggens længde, er (ligesom alteret) forskudt mod nord i forhold til kirkens hovedakse. Den har enkle, 31,3 cm høje *kragbånd* (fig. 11), der på langsiderne og på endefladerne mod skibet er dekoreret med relieffer. På hver sten er de to billedsider knyttet sammen ved en flad liste, der foroven og langs de yderste, lodrette sider kanter reliefferne, mens det fælles hjørne prydes med en rundstav, hvis top som et kapitæl bærer den øvre rammeliste. Forneden har stenene tre vulster på langsiderne, en eller to på kortsiderne og sammenhængende hermed lidt indbyrdes afvigende udformninger i hjørnet. Rammeværket, der understreger kragbåndenes kasseform, kan minde om vederlagsstenene i korbuen i nabokirken i Dallerup (s. 3600).

I fladt relief er langsiderne smykket med rankeslyng, mens hver kortside er udfyldt med et dyr:[19] I syd en løve, der stikker halen mellem benene og med hovedet vendt bagud slikker sig på ryggen. Halen er ført bag om kroppen og afsluttet tredelt med en knop på hver gren. Dy-

ret på nordre kragbånd har en tilsvarende hale, men den indristede manke tyder på, at det drejer sig om en hest, og den synes i færd med at æde en plante.

I kirkens *indre* iagttages i koret to rektangulære *vægnicher*, anbragt 95 (syd) og 130 cm (vest) over gulvet. Rester af hvidtet puds og spor af planker på indersiden af korgavlen lader formode, at det oprindelige træloft havde synlige bjælker. På vestsiden af triumfmurens taggavl er aftryk af det østligste spærfags skråstivere, der har været på plads, før gavlen blev opmuret (jfr. fig-3).

Tilføjelse. Det senmiddelalderlige *våbenhus* foran skibets syddør er på markstenssyld rejst af munkesten i munkeforbandt med bagmure af rå kamp. Langsiderne har falsgesims, og formentlig har den enkle gavl haft kamtakker, der imidlertid er fjernet på et ukendt tidspunkt. Gavltoppen er ommuret, og herunder fremstod den lave, rundbuede blænding, der oprindelig synes at have været en luge. Den egns- og tidstypiske døråbning, der har bevaret sine anslag, er fladbuet og udvendig placeret i et spidsbuet spejl. Til det oprindelige udstyr har hørt *murede †bænke*, hvoraf én var i behold 1862,[10] da sædets fjæl skulle fornyes. Nogle af tagværkets egespær er bevaret.

Det lille, firkantede vindue i østmuren er indsat efter synets ønske 1860.[10] Våbenhuset nævnes første gang 1617[12] i anledning af en dørreparation, mens det gentagne gange noteres, tidligst 1702.20 at loftet er væk.

Vedligeholdelse og ændringer efter reformationen. Første gang bygningen omtales, er 1613-14,[12] da »den gamle kirkedør« blev tilmuret i forbindelse med opsætning af pulpitur. Til arbejdet, der er et par år ældre end den tilsvarende lukning af nordportalen i nabokirken i Låsby (s. 3634), indkøbtes fem læs »halvmursten« i Emborg, og der tilkørtes otte vogne ler. Et syn 1715[20] fandt ingen mangler, men en snes år senere skrev man, at siden kongen fik kirken (jfr. s. 3655), var ikke ofret en skilling, og dens tilstand var nu dårlig. Murmester Hans Pedersen fra Skanderborg foretog da en reparation 1730.21 og 1737[22] foregik en indvendig udbed-

Fig. 7. †Klokkestabel ved korgavlen (s. 3656). Chr. Axel Jensen fot. 1915. - *Former †bell-frame by the gable of the chancel.*

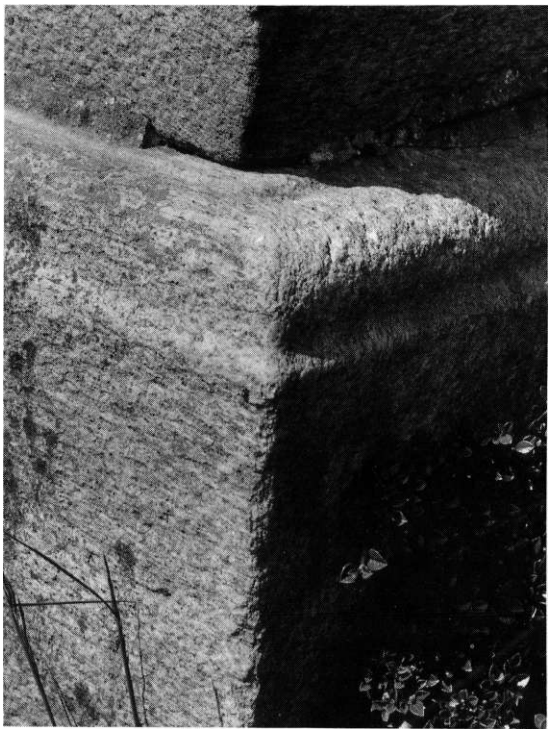

Fig. 8. Korets sokkel i det sydøstre hjørne (s. 3657). KdeFL fot. 1991. - *Section of the plinth of the chancel.*

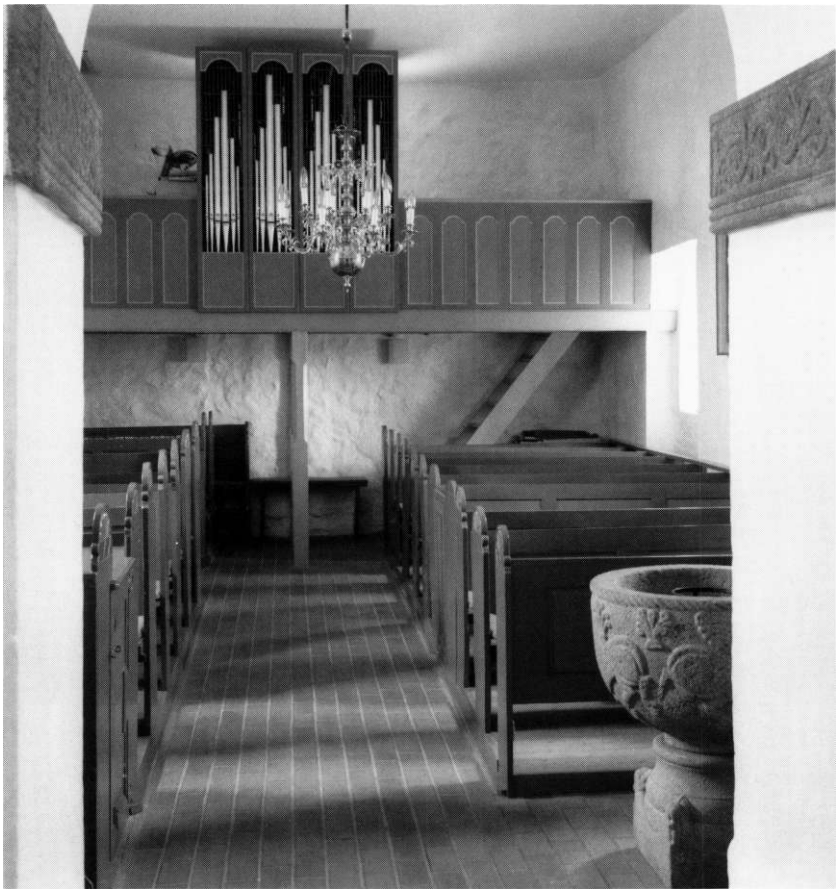

Fig. 9. Indre, set mod vest. NE fot. 1991. - *Interior to the west.*

ring, som snedker Niels Knudsen fra Tørring stod for. Efter stormskader 1754[23] bad kirkeværgerne amtmanden skaffe en murmester til istandsættelse, hvortil man havde samlet materialer, ligesom i Tulstrup, s. 3690.

1816[24] gennemførtes en »hovedreparation«, og det er antagelig ved denne lejlighed, at man med små, røde sten fornyede øvre del af vestgavlen, hvis behov for udbedring nogle år før var blevet indført i synsprotokollen.

Bortset fra vinduesudvidelser (jfr. nedenfor) er herefter kun foretaget mindre ændringer ved bygningen, og det har overvejende drejet sig om indvendige arbejder: 1862 blev korets loft pudset, 1866 skibets; 1880 fjernedes kalken fra korbuens vederlagssten, og 1895 udvidedes den gennemgang, der 1862 var etableret mellem korets og skibets lofter.[11] 1958 og i de følgende år var arkitekten Alfred Theilgaard, Hammel, beskæftiget med istandsættelser, mens arbejder i forbindelse med installering af varmluftsanlæg 1970-71 blev forestået af Vinther og Roldsgaard, Brædstrup. Siden 1980 har Foldagers tegnestue i Ry været kirkens arkitekt.

Gulvene af gulbrune klinker er færdiglagt 1971, ved hvilken lejlighed man skal have observeret et ældre, antagelig middelalderligt gulv af munkesten. Første gang, der omtales gulve, er 1725,[20] da de skulle »hjælpes med sten«. 1737[25] fandt synet, at korgulvet burde omlægges og navnlig repareres over †præstebegravelsen (s. 3673). Beskrivelsen 1862 i synsprotokollen anfører mursten overalt, bortset fra træ i en del af koret. Efter synets ønske 1903 lagdes der støbte, sorte og hvide, såkaldte Silkeborgfliser i koret (uden for skranken) og i gangene og an-

Fig. 10. Indre, set mod øst. NE fot. 1991. - *Interior to the east.*

tagelig tillige i våbenhuset, hvor de stadig ligger. 1924 kom der brædder i stolestaderne.[11]

Vinduerne nævnes første gang 1847, da synet foreslog et nyt i korets sydside. Skibets to spidsbuede, udvendigt falsede lysåbninger er sat ind 1855, og 1863 blev vinduet i norddørens tilmuring gjort større.[10] I korvinduerne sidder nu nyere trærammer og -sprosser, mens det udvendigt rektangulære vindue i skibets vestgavl, der giver lys til pulpituret, måske er samtidigt med dette og i dag er forsynet med støbejernsstel.

Tagmaterialet nævnes første gang 1615,[12] da noget afblæst bly skulle slås fast; året efter lagde en murer fra Skanderborg tagsten op og for-

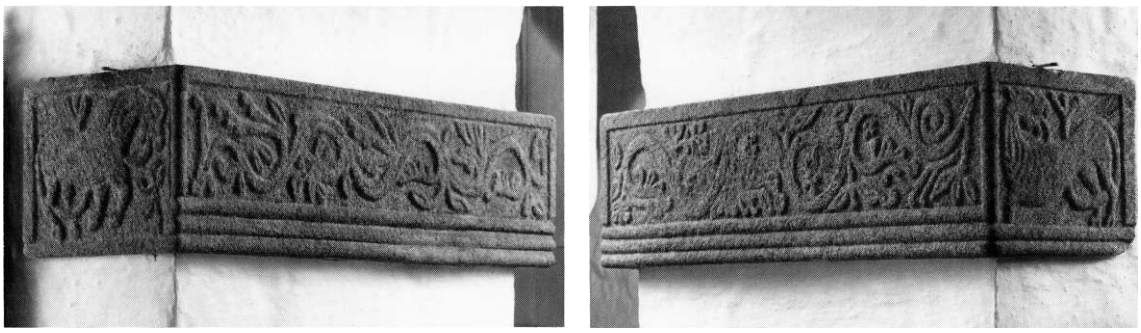

Fig. 11. Korbuens kragbånd (s. 3658), nordre til venstre. NE fot. 1991. - *The imposts of the chancel arch.*

skællede nordsiden. Ifølge synsprotokollen var hele kirken teglhængt 1862, og det er den fortsat. *Tagværkerne,* der er istandsatte samtidig med tagstenenes fornyelse 1960, består i koret af egetømmer, hvoriblandt er genanvendte stykker. Midt i østgavlen, 15 cm over bjælkeoverside, er et 40 cm dybt hul (8 x 36 cm) efter en nu forsvundet planke, der har været på plads under opmuringen. I skibet er der enkelte ældre egespær, mens hanebåndene er udført af genanvendt tømmer. I østre ende samles fagene på østsiden, i vestre på vestsiden. Spor på skibets østgavl af oprindelig tagstol er bemærket ovenfor.

Opvarmning med †kakkelovn (jfr. fig. 13) i skibets nordøstre hjørne etableredes 1892;[11] efter udskiftninger afløst 1971 af varmluftsanlæg med fyrrum i materialskuret.

Kirken står i dag, efter lidt spredte og usystematiske istandsættelsesarbejder i den sidste menneskealder, teglhængt og udvendig i blank mur, dog er våbenhuset hvidkalket og ligeledes vindueslysningerne, med undtagelse af det store vindue i skibets nordside. Indvendig er vægge og lofter hvide.

INVENTAR

Oversigt. I modsætning til et flertal af kirkerne i Gjern herred har Alling bevaret en del af sit ældre, ret beskedne inventar. Den ældste og mest bemærkelsesværdige genstand er den romanske granitfont med dyrefremstillinger, beslægtet med nogle af Viborgegnens portaler og fonte. Fra 1400rnes første halvdel stammer en lille klokke støbt af Niels Eskildsen fra Stralsund (?), der også har arbejdet i Tolstrup (Voer herred). Ved 1500rnes slutning har kirken fået en katekismusaltertavle og stolestader, begge dele senere ændret, hvorimod den meget enkle prædikestol fra o. 1600 blot har mistet sin lydhimmel. Et vestpulpitur fra 1613-14 er erstattet af et nyt 1877. Alterbordet er 1631 blevet prydet med et fintskåret og stafferet panel, der indtil 1949 var dækket af skiftende alterklæder. I 1700rne er koret blevet istandsat med omdannelse og staffering af altertavlen, og ny alterskranke blev udført. O.1850 har man som mange andre steder »moderniseret« altertavlen ved indsættelse af et nadvermaleri af en lokal maler. Egetræsmaling (i forskellige toner) af al inventaret 1853,[10] gentaget 1893 og 1926,[11] har skjult de oprindelige stafferinger, der til dels er fremdraget ved en hovedistandsættelse 1949.

Alterbord, middelalderligt, muret op ad korets østvæg og helt dækket af panel; ca. 105 cm højt, ca. 150 cm bredt og ca. 90 cm dybt. Det står skævt på østvæggen, 110 cm fra nord og 130 cm fra syd.

Alterbordspanel (fig. 12), med malet årstal 1631, forsiden af eg; de antagelig i 1700rne tilsatte kortsider af fyr. Den rigt prydede renæssanceforside, kronet og vandret delt af tandsnitlister, har 2 x 4 fyldinger. De øvre og lavere felter er smykket med arkader med kannelerede pilastre, profilkapitæler og bueslag, der har indprikninger på hulstaven og herover streger med endeprikker. I sviklerne er udskåret et treblad. Rammestykkerne er dekoreret med reliefskårne ruder, yderst er lister med attisk slyngbånd. De nedre felter er glatte med båndslyng på mellemrammerne. Bordets yderramme er pyntet med båndslyng, den øvre desuden med sidevendte tandsnit. Til siderne er listerne abrupt afskårne, hvilket tyder på, at der tidligere var en anden

Fig. 12. Alterbordspanel fra 1631 med samtidig staffering (s. 3662). NE fot. 1991. - *Altar frontal 1631 with contemporary painted ornaments.*

Fig. 13. Indre, set mod øst. Ældre fot. i NM. - *Interior to the east.*

afslutning. Kortenderne har hver to høje, rektangulære fyldinger af forskellig bredde, med profiler og båndslyng på den øvre del af de to forreste rammestykker, samt øvre tandsnit. Rammestykket ved væggen og bordets fodliste er tilsat ved en restaurering 1949.

Panelets staffering er en delvis rekonstruktion fra 1949 efter den oprindelige, udført med temperafarver på kridtgrund. Over forsidens arkader er med rødt på blå, stjernestrøet bund malet årstallet »16 - 31«, flankerende versalerne »H. I. C.« og »K. M. D«, rimeligvis for sognepræsten *Hr*. Jens Christensen og hans hustru (...Datter), der måske har bekostet stafferingen. I arkadefelterne ses et grønmalet Jesumonogram omgivet af maureskер på sort, oprindelig mørkegrøn bund. De symmetriske blomsterornamenter i de nedre felter er i højere grad rekonstruktioner efter fundne spor. Rammeværkets staffering er holdt i brogede farver. Kortenderne[26] er nymalet med mørkegrønt i felterne og mørkebrunt på rammeværket, med rødbrune profiler.

†*Alterklæder*. I inventariet 1681/82[13] omtales blot en alterdug. 1725 fandtes et »gammelt og forslidt« alterklæde, der 1738 karakteriseres som ganske ubrugeligt[20] og året efter[27] blev beskrevet som et gammelt »kartuns (bomulds) rødt og hvidt alterklæde«. 1743 bekostede kirken, i lighed med mange andre kirker,[28] for 17 rdl. 84 sk. et nyt alterklæde. Det var af rødt plys med sølvgaloner i kanterne og »hans majestæts kronede navnetræk samt årstallet 1743 broderet midtpå«. 1766 blev anskaffet et nyt af rødt plys med sølvgaloner.[27] 1847 og atter 1860 ønskede synet et nyt klæde af rødt silkefløjl med kors af ægte guldbrokade og tilstrækkelig stort til at beklæde

Fig. 14. Altertavle med nadverindskrift fra 1500rnes slutning, omdannet o. 1700 og stafferet 1746 (s. 3664). NE fot. 1991. - *Altar-piece with Eucharistic inscription from the close of the 16th century, altered c. 1700 and given painted decoration in 1746.*

hele alteret;[10] antagelig det der fandtes 1862.[11] 1901 skulle anskaffes et nyt af højrødt silkefløjl med guldkors og -borter.[10] Efter alterpanelets restaurering 1949 kom bordet til at stå uden klæde, blot med alterdugen.

Altertavlen (fig. 14) er en lutheransk fløj altertavle, med oprindelig nadverindskrift, fra 1500rnes slutning, der sandsynligvis o. 1700 har fået nye vinger, top- og fodstykke, der er blevet stafferet 1746. Det lille krucifiks,[29] der kroner tavlen, er rimeligvis samtidig med denne.

Det oprindelige storfelt, af eg, måler i alt 166 x 142 cm, medregnet den bredt hulkelprofilerede ramme, der inderst har lille rundstav, yderst en bredere platte med skråkant. På de lodrette rammestykkers bagside ses udstemninger efter hængsler,[30] hvilket afslører, at tavlen har haft bevægelige fløje. Det lille topkrucifiks med skriftbånd, af eg, er nu ca. 27 cm højt, efter at de tidligere bortskårne underben er tilføjet 1949.[31] Figuren hænger i næsten vandret udstrakte arme, det hældede, tornekronede hoved har lukkede øjne og mund. Det smalle, bølget lagte lændeklæde har snip i hver side; ryggen er plan. Nyere korstræ af fyr.

Antagelig o. 1700 (jfr. nedenfor) har tavlen fået tilsat nye, svejfet udsavede vinger, top- og fodstykke (sidstnævnte en skammel med påsømmet forbræt) samt drejede topspir, alt af yr.

Efter en restaurering 1949 ved Georg N. Kristiansen fremtræder tavlen dels med den oprindelige indskrift, nadverindstiftelsesordene, malet med gylden fraktur på blå bund, dels med en staffering fra 1746: Tavlens ramme, vinger og topstykke er rødbrunt marmoreret med lidt gult og lysgråt. I topstykket ses gudsnavnet Jahve sortmalet på lysgul strålebaggrund. Topspirene er gyldne. Midt på vingerne er et blåt ovalfelt hvori gyldne, kronede spejlmonogrammer for kongerne henholdsvis C. 6, i nord, og F. 5, i syd. Fodstykkets gulmalede kursivindskrift, på sort bund, forklarer, hvorfor begge kongemonogrammer er malet: »Ach! Christian dend Siette døde Samme dag ieg malet blev! / Dog vor Store Cron Printz Fridrich, Da vi Samme datum Skrev / Blev Wor Konge; Gid Hand Leve Vel, og udi mange Aar, / Herren Selv de Præster Leede Som her for Hans Alter Staaer!« Denne indskrift flankeres af »Anno 1746« og »d. 6te Augustij.« - Krucifiksfiguren har rødlig karnation på kridtgrund, brunt hår og skæg, grøn krone og rødligt lændeklæde. På det hvide skriftbånd står versalerne »INRI«.

Om højalterets tilstand o. 1700[20] meddeler synet: »Altertavle har der ikke været i mands minde, men bliver nu af patronen forfærdiget« (jfr. s. 3655). 1737[32] blev alteret slået op med fem store spigre, men først 1746 beretter regnskaberne[27] udførligt udelukkende om tavlens staffering for 10 rdl. i malerløn. »Det øverste krucifix (blev) forsølvet og stafferet, midt i tavlen er 379 bogstaver: indstiftelsesordene, forgyldt med ægte guld, hvoraf de mindste er 2 tommer høje«. Verset var »afpenslet med farver, fire

knopper forgyldt«, desuden var »afskygget« med limfarver på »murtavlen« (?).

Altertavlen har senere fået to overmalinger. 1853[10] fik rammen en grøngrå lasurfarve, og i fodstykket blev med hvid skønskrift nymalet et citat fra Joh. 15,9. I storfeltet blev samtidig indsat et *maleri* på lærred, 142 x 117 cm, en kopi af Leonardo da Vincis nadverbillede, formodentlig udført af N.Jensen, Boes, der har leveret flere tilsvarende malerier til egnens kirker.[33] 1949 ophængt, i ny ramme, på skibets nordvæg. - O.1915 blev tavlens ramme sortmalet, og spir, enkelte listeprofiler og krucifikset guldbronzeret.

Altersølv. *Kalk* og *disk* udført af Anders Mogensen Løwenhertz, Horsens, kort efter 1727,[20] da kirkekommissionsmedlem, krigsråd Niels Morville Bandbjerg (Vejle amt) havde lovet at sørge for et nyt altersæt i stedet for det gamle, der var brændt[34] (jfr. nedenfor). Den store, 21 cm høje kalk (fig. 15) svarer i form og dekoration ret nøje til nogle kalke, der bærer guldsmedens fars mesterstempel, i Odder (s. 2551) og Alrø (s. 2851). Over en ottetunget fodplade er foden drevet op med et tilsvarende antal tunger samt fladrundbuer på randen; i sviklerne en lille rude med tungekant. Foroven har foden en fliget kravebort under det indknebne skaftled. Knoppen har både på over- og undersiden samme rudedekoration som på foden,[35] men yderligere seks små rudebosser med krydsskraveringer på forsiden og trambuleret kant. Det glatte bæger har let udadbøjet mundingsrand markeret ved to spinkle, indridsede linier. På en af fodpladens tunger ses mestermærket (Bøje II, 1982, nr. 6136). Den tilhørende disk, 13 cm i tvm., flad og glat, har på den smalle fane et graveret indvielseskors på baggrund af koncentriske cirkler. Mesterstemplet i bundens centrum.

†*Altersølv m.m.* I inventariet 1681/82 nævnes en *kalk* og *disk* af træ, et usædvanligt materiale for et altersæt, hvilket antagelig afspejler kirkens armod efter svenskekrigene. 1686/87 opregner en anden skriver en *»kalk* og *disk* af tin«, men retter det i de følgende år til en »kalk af tin og disken af træ«. 1693/94 befandtes inventariet som det foregående år,[13] men var »forbedret« med en kalk af tin og en disk af træ, som Jens Enevoldsen af Bomholt[36] havde foræret kirken. Desuden havde Peder Enevoldsen af Bomholt[37] foræret »en liden *kalk* og *disk* af sølv«. Ved præstegårdens brand 3. oktober 1721 blev kalken »fortæret af ildens luer«, bortset fra nogle små stykker sølv, men disken var i behold.[20]

Sygesæt, o. 1862,[38] udført af Rasmus Petersen, Horsens. Kalken, 8,2 cm høj, har enkeltprofileret fod, konisk skaft og halvkugleformet bæger. Disken, 5,5 cm i tvm., har på undersiden et lille oblatgemme, 4,5 cm i tvm. og 1 cm højt, tilpasset så det kan anbringes i kalkens bæger. På gemmets underside er mestermærket for ovennævnte guldsmed (Bøje II, 1982, nr. 6260).

Oblatæske og *vinkande*, fra 1800rnes slutning, den vanlige type af sort porcelæn med guldkors og -kanter fra Bing og Grøndahl; kanden har bevaret sit hvide låg med guldknop og -kanter. En †*oblatæske* blev anskaffet o. 1864,[10] en †*alterkande* nævnt 1862.[11]

Fig. 15. Alterkalk udført kort efter 1727 af Anders Mogensen Løwenhertz, Horsens (s. 3665). NE fot. 1991. - *Chalice made shortly after 1121 by Anders Mogensen Løwenhertz, Horsens.*

Fig. 16. Alterstager af tin, skænket 1682 af Enevold Rasmussens hustru i Bomholt for hans begravelsessted; antagelig udført af Hans Nielsen Gotlænder, Århus (s. 3666). NE fot. 1991. - *Altar candlesticks of pewter, donated 1682 by the wife of Enevold Rasmussen of Bomholt to commemorate his burial place. Probably made by Hans Nielsen Gotlænder, Århus.*

Alterstager (fig. 16), 1682, af krontin, »foræret af salig Enevold Rasmussens[39] hustru i Bomholt for hans begravelsessted i kirken«.[13] De ca. 30 cm høje stager har stor, profileret fod, 21,5 cm i tvm., der på den let nedadbuede overside (til opfangning af dryp) bærer den enslydende, men lidt forskelligt bogstaverede giverindskrift med graverede versaler: »Hafver ieg Anne lens dater salig Enwold Rasmvsøns efter lefverske / vdi Bomholt foræred disse lysse stager til Aling kierce Gvd til ære kierken / til nyete anno 1.6.8.2. «[40] Indskriften indledes med kandestøberens mærke,[41] en kronet rose, i hvis kronebånd læses hans initialer »H. N. S.« for Hans Nielsen Gotlænder. Det cylinderformede skaft har nederst en kraftig, midtdelt vulst og på midten et ligeledes midtdelt ringled. Lyseskålen er profileret med to afsæt og har flad, let nedadbøjet krave, 2 cm bred. Lysetornen af jern er 12 cm lang og spids. 1723 var den ene stage i stykker, men repareret 1733.[20]

Syvstage, 1900-1925, af messing; klokkeformet fod og stort, rillet skaftled med 2 x 3 vandret udgående lysearme med fælles tværstav hvorpå syv lyseholdere.

†Røgelsekar. 1739/40[27] omtales et »gammeldags jernildfad«, 1768[42] et røgelsekar af kobber.

†Messehagler. 1681/82 havde kirken en gammel messehagel,[13] måske den der i årene fra 1729[20] beskrives som gammel og ubrugelig, af fløjl.[27] 1743 bekostedes (sammen med et alterklæde) en ny hagel af rødt fløjl med sølvgaloner for 19 rdl. 60 sk. Den gamle blev for 54 sk. omgjort til at pryde prædikestolen.[27] 1862 var haglen af rødt bomuldsfløjl med guldkors på. 1898 anskaffedes en ny af blodrødt silkefløjl med ægte guldborter og -kors.[11]

Alterskranke. 1741/42[27] betaltes for et nyt »tralværk«, af fyr, der blev opstillet tværs over koret. Yderst ved hver væg er to fag med udsavede balustre, det næstyderste fag til begge sider danner samtidig låge. Midtfor har skranken et panel rummende to felter med ens, udsavet dekoration (fig. 17), kongens spejlmonogram C 6 under blomsteragtig krone og omgivet af bladslyng. I rammestykkerne er rundbuede smalfyldinger. Under den profilerede håndliste

Fig. 17. Udsnit af alterskranke fra 1741-42, med kong Christian 6.s spejlmonogram (s. 3666). NE fot. 1991. - *Detail of altar rail from 1741-42, with back-to-back monogram of Christian VI.*

er frisen gennemløbende. Knæfaldet, der består af løse skamler, hvis forbrætter har svejfet underkant, er formodentlig delvis fornyet 1858[10] eller 1884,[11] da man ønskede knæfaldet gjort bredere og omstoppet. Skranken står med en staffering fra o. 1742, svarende til altertavlens, afdækket 1949. Balustrene er rødbrune, ovalen med det kongelige monogram brungult, bladværket grønt. Rammestykkerne er blå, med brunrød marmorering i felterne og gult på profilerne. I frisen ses en gulmalet kursivindskrift på blå bund: »Jeg for din Alterfoed, O Jesus mig nedsetter, Hvor Du de Hungrige og Tørstige ret mætter, Ach! at paa dette Stæd, Jeg æder, Drikker, Saa, At ieg til sidst en Giæst, i Himlen blive maae!« Skrankens inderside står overalt med rødbrun strygefarve. Den oprindelige staffering er i tidens løb blevet overmalet tre gange, først med grågrønt, med sort på håndliste og blågråt på frisen, dernæst to gange med en egetræsfarve, stafferet med guldbronze; også indskriften dækket.

Den romanske *døbefont* (fig. 18) er især formmæssigt et særdeles velhugget arbejde, af Mackeprang (Døbefonte s. 269[43]) tilskrevet Serupmesteren, der har udført den nærbeslægtede font i Gødvad og søjleportalerne i bl.a. Serup og Hørup, alle nord for Silkeborgsøerne i Viborg amt. Den er i alt 100 cm høj, kummen ca. 80 cm i tvm. og ca. 36 cm dyb. Kummens granit er grovkornet, grå, fodens rødlig og mere finkornet. Den halvkugleformede kumme, med lavt, glat skaftled, har tovstav langs mundingsranden. Herunder udfyldes fladerne af to par modstillede løver, i fladt relief, hvert par med fælles dyrehoved, kun 1 cm fremspringende og henholdsvis 19 og 17 cm højt. Hovederne har små ører, store, hvælvede øjne, med dobbeltkonturer, tresidet mundparti og rundet kæbe. Halerne udgår højt oppe på ryggen, følger dens krumning ned mellem benene og op foran kroppen, hvorefter de, over en lille ring, breder sig ud på varieret måde på de enkelte dyr: som fem spiralstilke, fliget blad eller stor, vifteformet palmet med lille midtblad. I sviklerne foroven mellem hver af de to pars bagkroppe ses en lille plante. Løvekroppene er ganske glatte, uden detaljer,

Fig. 18. Romansk døbefont (s. 3667). NE fot. 1991. - *Romanesque font.*

Fig. 19. Detalje fra fontens fod, jfr. fig. 18 (s. 3668). NE fot. 1991. - *Detail of the base of the font, cf fig. 18.*

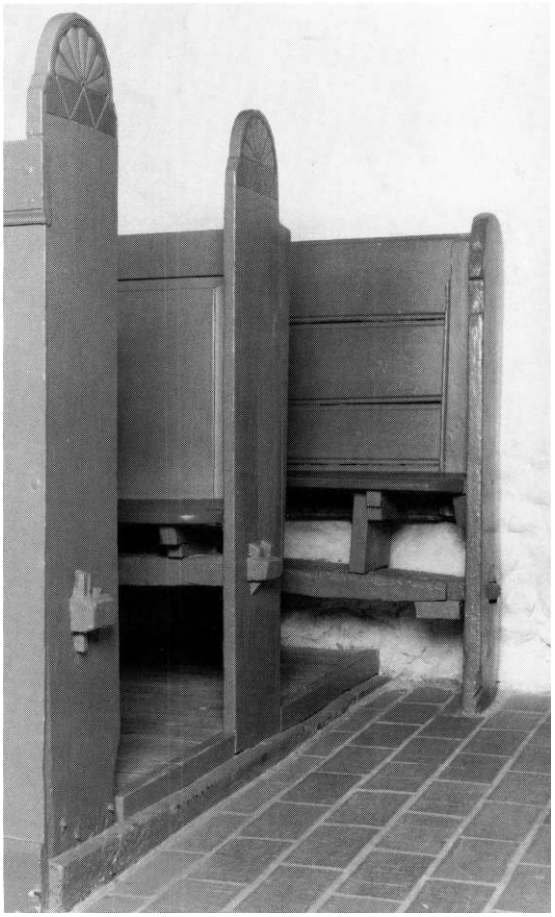

Fig. 20. Stolegavle, fra 1500rnes slutning, med oprindelige bænke bevaret under de nyere (s. 3669). NE fot. 1991. - *Late 16th century bench-ends with the original benches intact below those added later.*

kløerne derimod tydeligt angivet. På et af dyrenes bagparti ses et lille kors med endeknopper. Under det ene pars løftede forpoter er hugget en stor, tredelt plante, hvis midtblad har tydelige ribber.

Fontens fod, der har form som en attisk base, består af en kvadratisk, glat plint med nedadbuede sider, der mod hjørnerne løber op i et fælles hoved til et fantasifuldt formet næbdyr (fig. 19), der bider over den runde fods midtvulst. Hvert næbdyr, som i modsætning til Gødvadfontens er uden kropsmarkering på plintens sider, har gab med takkede tænder, hvælvede øjne og nakkekrølle, hvorunder er hugget et u-formet parti. - 1882[11] ønskedes fonten renset og befriet for maling. 1915 stod den i korets nordvestre hjørne, tidligere i det sydøstre, 1987 atter renset og opstillet i skibets nordøsthjørne.

Dåbsskål, o. 1962, af messing, 26 cm i tvm., anbragt i jerntrefod i fonten. †*Dåbsfade.* Hverken 1681/82[13] eller 1702[20] fandtes noget bækken. 1733[20] var anskaffet et af tin,[37] der 1895[10] erstattedes af et af messing, egnens vanlige, løse skål indsat i en bred messingkrans. Denne fjernedes 1950[11] og ligger nu på loftet.

Dåbskande, o. 1962, af messing, 24 cm høj, konisk korpus med stor, skrå tud. †*Dåbskander.* 1863[11] blev en kande af blik ombyttet med en af tin, af samme type[44] som bl.a. Torrilds (s. 2633).

†*Fontelag(?).* 1855 var »dækket« over fonten brøstfældigt, og et nyt ønskedes anskaffet.[10]

Prædikestolen (fig. 13), fra o. 1600, omtalt malet 1613-14, er et meget enkelt arbejde, af eg. De fem fag har høje, smalle felter uden kantprofiler, over ganske lave postamentfelter, hvis vandrette kanter dog har kvartrundstav. Det glatte, hjørneknækkede rammeværk er samlet med dyvler. Fodlisten og den let udladende gesims er tætprofileret, kronlisten prydet med tandsnit. Stolen støttes af en vandretliggende bjælke skjult under gulvet.[45] En ny trappe langs triumfvæggen har erstattet et †rækværk ved opgangen fra 1862.[10]

Stolens nyere farver omfatter rødbrunt på rammeværket, grønt på tandsnit og i felterne, kantet af grågrønt, profillisterne grå og blå. Ved en prøveafdækning 1943 af et af felterne fandt man fire farvelag over de sparsomme rester af den oprindelige staffering, en brun farve afgrænset i bueform af en hvid, på kridtgrund. Denne staffering stammer fra 1613-14, da Jens maler fik 1½ dl og 1 mk. for at male prædikestolen af ny. En overmaling fra 1700rnes slutning(?) omfattede en draperimaling med kvast udført i lysblåt på en ultramarinagtig blå farve samt nederst i feltet nogle buestreger mellem flammestrøg. De følgende farvelag bestod henholdsvis af en ensartet mørkegrå farve og to egetræsmalinger[46] (en skarp gultonet og en mørkere). - 1743[27] blev stolen prydet med en kasseret, rød messehagel (jfr. s. 3666). 1862[11] var »karnissen«, dvs. gesimsen, betrukket med blåt klæde.

En *†lydhimmel* er tidligst omtalt 1833,[10] da den skulle forsynes med to nye revler og to jernkramper, antagelig til ophængningen. 1909[10] ønskedes himlen hævet. Fjernet før 1915.

Stolestader (fig. 20), af eg, fra 1500rnes slutning, med forskellige nyere tilføjelser. Gavlene er glatte, afsluttet af rundbue, der er prydet med udskåret halvroset med hvælvede blade. Frisefeltet, markeret med lille ydre »øre«, har enkle, V-formede indskæringer; de fire vestligste kvindegavle har blot sidstnævnte udsmykning. Gavlplankerne er af forskellig højde, mandsstolene i syd højest, 128 cm, kvindestolene i nord 108,5 cm over fodremmen. Under de nuværende sæder sidder stadig de oprindelige, 3-7 cm tykke bænkeplanker af eg, hvis ender endnu i fire vestlige gavlplanker[47] er gennemstukne og fastholdt af to kiler (fig. 20); de østlige er derimod sammensinkede med gavlene. Ved væggene er bevaret de oprindelige fodremme, sammenstykket ved fornaglede bladninger. På loftet er hensat et 62 cm bredt stolestade (incl. gavlene), med et 25 cm dybt sæde og et herover 63,5 cm højt ryglæn, muligvis det oprindelige. Det består af to skrubhøvlede, vandretliggende planker, hvis ene side er let buet. Stolestadernes øvrige ryglæn stammer antagelig fra o. 1850,[10] da mandsstolene skulle have samme rygbeklædning som kvindestolene. 1902[11] blev stolene gjort mageligere ved at læne rygpanelerne tre tommer tilbage.

Midt på kvindesiden danner to bredere gavle, blot med vinkeludskæringen og med en listeprydet dør, en *lukket stol*; dens sæder er modstillede. Måske er det denne stol, der hentydes til 1738,[22] da præsten anmodede om, at degnekonen og hendes to voksne døtre måtte indelukke den næstnederste stol i kirken med ryg- og forstykker.[48]

Om stolene udtalte synet 1715, at de åbne stole trængte til at blive lukket med panelværk. 1727 bemærkedes, at de »nedfalder efterhånden«, men 1738 havde kirken derimod »ingen kendelige mangler«.[20] - 1862[11] omfattede stoleværket otte mandfolke- og 12 fruentimmerstole; i våbenhuset fandtes en muret bænk, der skulle beklædes med fjæle, og en ny ønskedes anskaffet.[10] Samtidig planlagde man anbringelse af træskamler i alle stolene samt *hatteknager* over mandfolkestolene; knagerne nu oplagt på loftet. Fra samme tid stammer antagelig også flere salmebogshylder i bænkehøjde. - Efter flere overmalinger med egetræsfarve er stolegavle og ryglæn nu malet rødbrune, rygfelterne grønne og profillister på døre samt gavlfriser blå, der også danner bund for gråmalede rosetter.

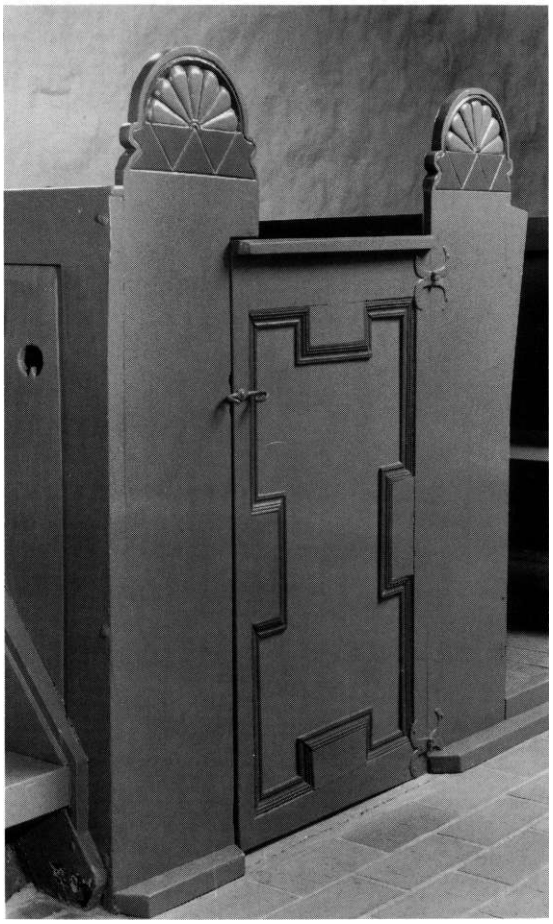

Fig. 21. Degnestol med gavle fra 1500rnes slutning og dør fra 1700rne, indrettet 1862 (s. 3669). NE fot. 1991. - *Parish clerk's pew with bench-ends from the close of the 16th century, and an 18th century door.*

Degnestolen (fig. 21) er 1862f.[n] indrettet i øverste mandfolkestol med anvendelse af de derværende stolegavle og med tilføjelse af en stoledør, formentlig fra 1700rne, prydet med vinkelbrudte, profilerede kantlister. I østpanelet, der har neglesnit i rammeværket, er udsparet et lille

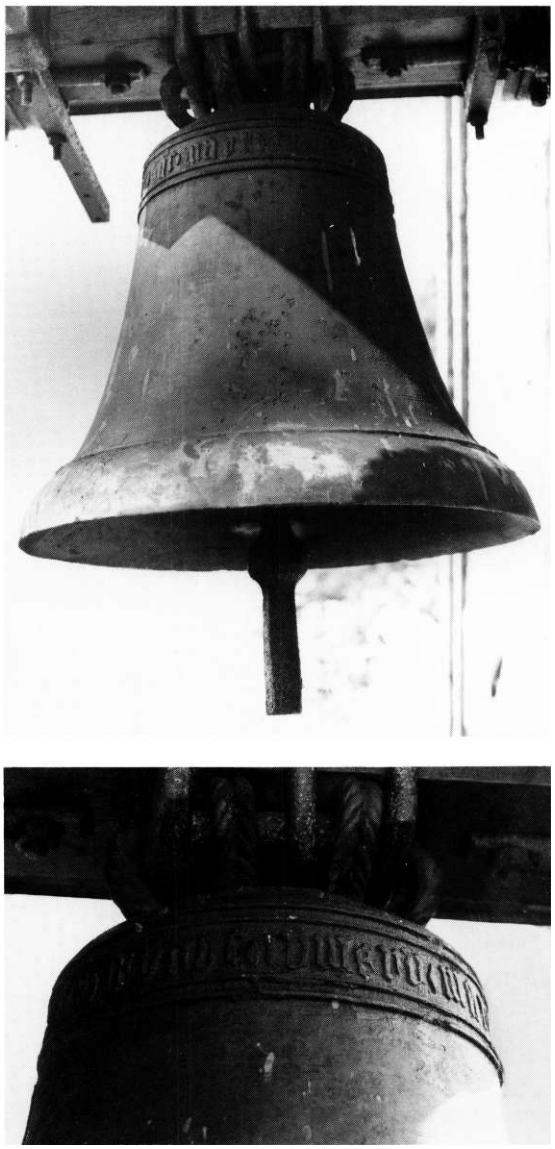

Fig. 22a-b. Klokke, støbt o. 1430-50 af Niels Eskildsøn, sandsynligvis fra Stralsund (s. 3671). NE fot. 1991. - *Bell cast c. 1430-50 by Niels Eskildsøn, probably of Stralsund.*

kighul. Dele af den kasserede degnestol(?), muligvis fra 1736 (jfr. ndf.), findes nu på loftet: En glat fyrretræsgavl af form som kirkens øvrige, men uden dekoration, med tilstødende rygbræt hvorpå lille offerskuffe; på gavlen spor efter pultbræt. Egetræsmalet.

†Skriftestolen og *†degnestolen,* der som vanligt stod henholdsvis ved korets nord- og sydvæg,[11] var 1728[20] i så dårlig stand, at de ifølge synet »falder oven på hinanden af brøstfældighed«. Først efter at præsten 1736 havde klaget til amtmanden, blev stolene istandsat eller fornyet med fyrrebrædder af snedker Niels Knudsen i Tørring. Samtidig indrettedes en ny *†stol* i koret til præstekonen.[22] - 1862[10] ønskedes både skrifte- og degnestolen fjernet fra koret.

†Panelværk omkring kakkelovnen (fig. 13) i skibets nordøsthjørne opsat 1902,[11] men fjernet før 1956.

To *pengebøsser* (fig. 23), 1860,[10] af sortmalet jernblik, med pengeslidse i låget. På den rundbuede rygplade hvidmalede (nyere) indskrifter:

1) »Saligt er det hellere at give end at tage«.

2) »Til Kirkens Forskønnelse« (antikva). Oprindelig ophængt på hver side af gangen ved døren, nu ude af brug. En *pengetavle,* fra 1800rne, råt sammenslået af umalet fyrretræ og nu uden skaft, er ligeledes ude af brug.

Vestpulpitur (jfr. fig. 9), 1877,[11] den tværgående bærebjælke støttet af stolper i midtgang og ved syddøren; opgang langs vestvæggen i nord, men i forbindelse med orglets opsætning 1906 flyttet hertil fra sydsiden.[11] Brystpanel, fra o. 1956, med arkaderække, hvis midterste del er ændret 1985. Farver som stoleværkets.

†Pulpitur, bygget 1613-14[12] samtidig med tilmuringen af skibets norddør. Tre bjælker indmuredes i kirkemuren, »som popelthuet blev sat paa«, en 12 alens bjælke støttet af en stolpe blev indlagt »under i kirken«, dvs. som bærebjælke, og en tilsvarende indlagt under loftet. Søren »Suerre«, dvs. drejer, i Kiersmølle fik betaling for at »suare«, dreje, 25 piller til pulpituret. Enkelte af disse balustre lå endnu 1915 på loftet. To karle lagde underbeklædningen, og en tømrer lavede en trappe til »loftet på pulpituret.« 1725[20] skulle trappen istandsættes. 1862[11] var her anbragt en 9 1/4 alen lang bænk til mandfolkene.

Orgler. 1) 1985, med seks stemmer, ét manual og pedal, bygget af Th. Frobenius & Sønner, Kgs. Lyngby. Disposition: Manual: Rørfløjte 8', Principal 4', Gedaktfløjte 4', Gemshorn 2', Quint 1 1/3' Pedal: Subbas 16'. Tegnet af E. Foldager Andersen i samarbejde med orgelbyggeriet. På vestpulpituret, indfældet i pulpiturbrystnin-

1906,[11] med tre stemmer, bygget af Roerslev Margaard, Nr. Åbv. Disposition: Gedakt 8', Aeoline 8', Flöte 4'. Mekanisk aktion, registerkancellade. Istandsat 1972 af Jydsk Orgelbyggeri. Den portalagtige facade har fire rundbuede pibefelter med attrappiber af træ. Skænket af gårdejer Søren Lauersen og hustru, Johanne Kathrine Westergaard, Over Bomholt.[49] Tidligere på vestpulpituret, med sydvendt spillebord, nu i præstegårdens konfirmandstue.

Salmenummertavle (jfr. fig. 10), 1880,[11] med udsavet topstykke, hvorpå englehoved, samt rammestykker dekoreret med pålagt roset, obelisk og bosse; sorte skydebrikker med hvidmalede tal. Farver som stoleværket, oprindelig sortmalet. To †*salmenummertavler* er omtalt 1862.[11]

Lysekrone, »Skjænket til Alling Kirke 1903 af Søren P. Laursens Enke Bomholt«, ifølge graveret indskrift på hængekuglen. Barokkopi, af messing, med otte grenede lysearme, hver med to lyseholdere, samt otte prydarme med refleksblomster. Ophængt i jernstænger mellem messingkugler, i skibet. 1862[11] omtales en 16-armet †*lysekrone* af messing.

Klokke (fig. 22), o. 1430-50, støbt af Niels Eskildsøn, sandsynligvis fra Stralsund.[50] Den er 57 cm i tvm., 70 cm høj (indvendig 47 cm) og vejede 1966 121 kg. Hankene har dobbelte tovsnoninger. Om halsen et skriftbånd, to og to spinkle lister hvorimellem indskriftens små, vanskeligt læselige reliefminuskler: »help gvd oc

Fig. 23. Pengebøsser fra 1860 (s. 3670). NE fot. 1991. - *Collecting-boxes from 1860.*

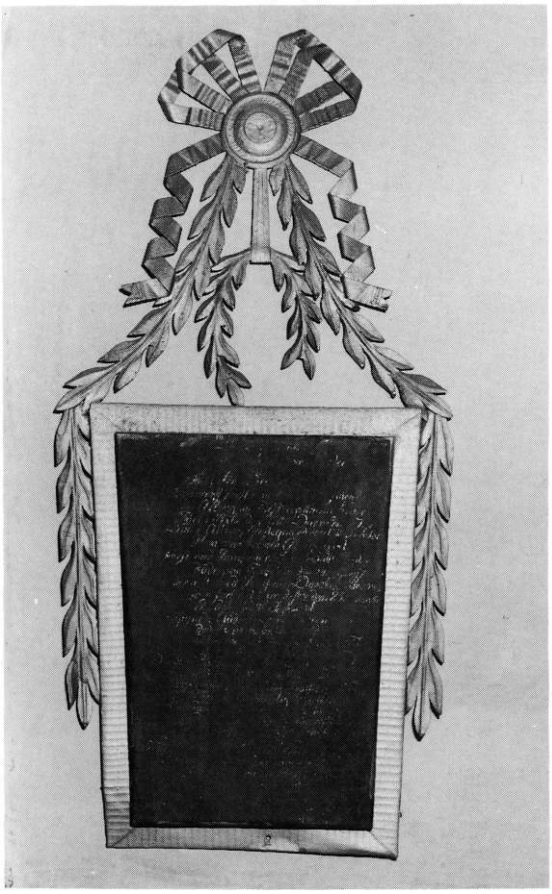

Fig. 24. †Mindetavle over sognepræst H. D. Wenzel, †1824 (s. 3672). Hans Stiesdal fot. 1963. - †*Memorial tablet to the parson H. D. Wenzel, died 1824.*

ivmfrv maria oc ker s(a)nc(te) martken. petrvs p(ate)r«, (dvs. hjælp Gud og jomfru Maria og kære (eller her (fejlskrevet ker for her?)) hellige Morten. Peter sognepræst). Indskriften, der hører til de ældste klokkeindskrifter på dansk, er tilsyneladende skåret i vokset på fri hånd ligesom skilletegnene; punktet efter helgenens navn (måske kirkens værnehelgen?[51]) er formet som et hjerte hvorover et lille kors. På klokkelegemet støbermærket, støberens forbogstav »n« over hans bomærke, svarende til det på samme mesters klokke fra 1430 i Tolstrup (Voer herred).[52]

1619 førtes klokken med vogn til Rye, hvor den fik en ny bolt og blev »ganske bebunden med stål«.[12] 1933 havde den fået en revne, der svejsedes af Aug. Nielsen, Thubalca, der heref-

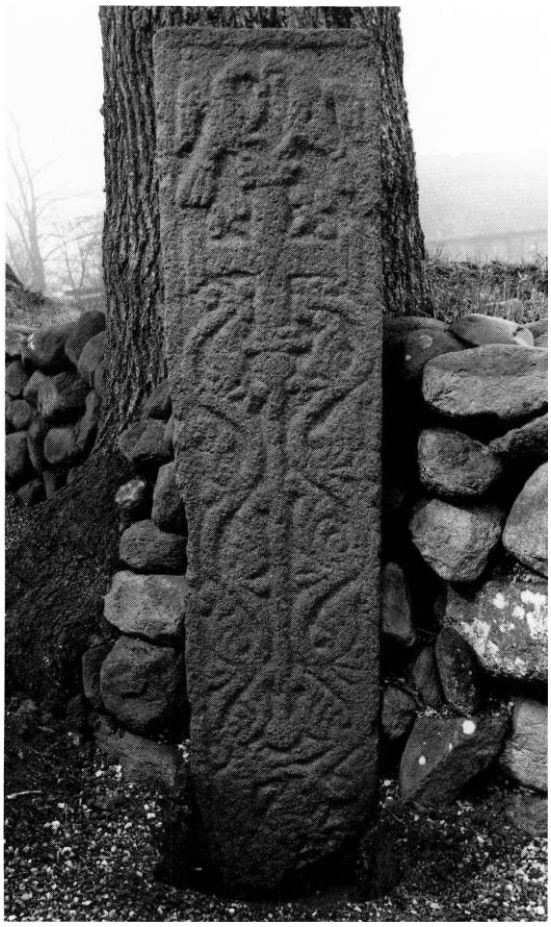

Fig. 25. Romansk gravsten (s. 3672). NE fot. 1991. - *Romanesque tombstone.*

Fig. 26. Udsnit af romansk gravsten, jfr. fig. 25, med dyrefigur (s. 3672). NE fot. 1991. - *Detail of Romanesque tombstone, cf. fig. 25.*

ter omhængte og drejede den. 1967 istandsatte han den atter ved aksel, beslag og knebel. - 1616 hang klokken i et fjæleklædt »klokkehus«, som tre år senere erstattedes af et nyt »klokkeværk«,[12] der 1681[13] og 1715[20] er omtalt stående på kirkegården.[53] I 1800rnes slutning hang den ifølge Uldall i en stabel ved korets gavl (jfr. s. 3656 og fig. 7). 1931 ophængt på skibets vestgavl under trætag.

†*Klokke*. I forbindelse med klokkeskatten 1528/29[54] afleveredes en klokke, der med »al jernfang« (ophænget) vejede 2 skippund (320 kg).

GRAVMINDER

†*Mindetavle* (fig. 24), o. 1824, over sognepræst til Alling og Tulstrup H. D. Wenzel,[55] f. i Ribe ? december 17[52], død i Alling præstegård [1824]. Rektangulær tavle af jernblik, i tværriflet ramme, med hvidmalet skriveskrift på sort bund. Louis seizeagtigt ophæng med spinkle guirlander fæstnet til sløjfe- og båndprydet knap. Under tavlen har hængt en oval plade flankeret af palmegrene (jfr. fig. 13), 1915[55] hang den over korbuen, senere flyttet til skibets nordvæg, nær pulpituret, nu forsvundet.

Gravsten. 1) (Fig. 25), romansk, af grovkornet, rødlig granit, svagt trapezformet, 179 x 43-40 x ca. 27 cm ved den øvre, tykkeste del. Bagsiden groft afrundet, de tre øvre sider nogenlundejævnt afbanet, et nedre hjørne afslået. Inden for en flad kantstav udfyldes hele overside af en reliefudsmykning, der har nære paralleller med og antagelig er fra samme værksted som en række østjyske sten,[56] alle med fugle, formodentlig symboliserende de troendes sjæle på livstræet (paradiset?).[57]

En spinkel stav, med rund knop for begge ender, bærer et hammerkors, med dobbelte endestave, hvorpå står to affronterede, næbbende fugle med det ene ben støttet på korset, det andet løftet. Staven flankeres af bølgeranker med nærmest foldede treblade endende i lille spiral. I korsarmssviklerne små firblade. Nederst ses en del af en liggende(?) løve (fig. 26) med lang hals, bagudvendt hoved og åbent gab, hvorfra der

stikker en lang, bølgende tunge endende i blad og krydset af den ene bølgerankes nedre gren; over dyrets ryg ses rester af en palmethale. - Gravstenen blev fundet 1948 i kirkegårdsdiget og herefter opstillet ved kirkegårdens søndre indgang.

2) (Fig. 27), o. 1757, over hofkok S. H. C. Glahn, †1757, far til daværende sognepræst og provst Adam Glahn til Kilsgård.[58] Indskriften, der dækker hele stenens flade, lyder: »Her er leuningerne af den i liue høforneme(!) oc konst erfarne nu i døden s(alig) mand S. H. C. Glahn, fød i Tyskland i Haste d. 28. xbe (ɔ: december) 1672, død her i Alling d. 27. oct. 1757. Var hofkok i det kongl. danske køkken tienende C 5, F 4, C 6, F 5, leuede i ægteskab 45 aar med sin si. hv(stru) mad(am) Abel Chrstne(!). Deres søn Adam Glahn er dise(!) sogners sognepræst oc provst i hered. O. Iesu! dine døde leue.«

Stenen er af grovkornet, rødlig granit, 153 x 63-62 x ca. 13 cm, med svagt rundet kantstav, hvis konturlinie mod fladen er tydeligt indhugget. Siderne glat afbanet. Indskriften, der står med fordybede, ofte sammenskrevne versaler, røber både det jyske mål og den stenhugger, der har udført en tilsvarende sten over Berethe Hansdatter i Østbirk (Voer herred). - 1915 var stenen anbragt øst for våbenhuset, nu opstillet mod våbenhusets vestvæg.

†*Gravkrypt* (jfr. fig. 2) under koret, anvendt til præstebegravelse; tidligst omtalt 1737[25] i forbindelse med en omlægning af korgulvet og antagelig tilfyldt 1949.

Det skævt rektangulære rum på tværs af koret, 155 cm dybt, var muret af rå kampesten og indvendig tyndt pudset og hvidtet. I sydvæggen ca. 30 cm fra østvæggen og lige under murremmen fandtes en luftventil gennem korets sydvæg, tilmuret udvendig i soklen. På murværket har ligget en rem af kraftige egebjælker, der har båret to svære, øst-vestliggende egebjælker, der har været støttet af stolper i murværket. Ved istandsættelsen 1737[25] af det brøstfældige korgulv over præstebegravelsen anvendtes to firkantede 6½ alens egebjælker og fire 4 alens samt fire stolper à 3 alen »neden i grunden«. Til forstærkning af korgulvet skulle genanvendes ege-

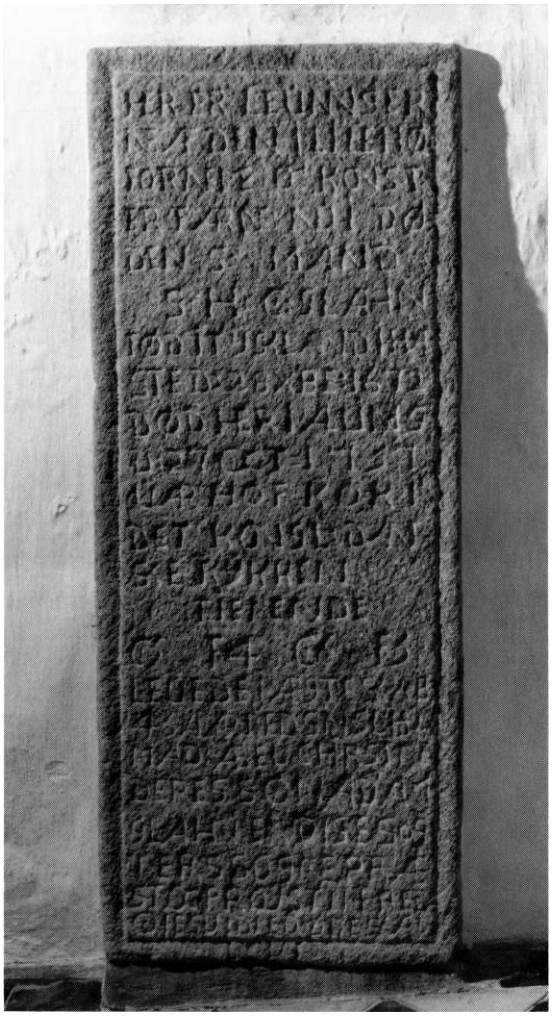

Fig. 27. Gravsten nr. 2 over S. H. C. Glahn, †1757, hofkok under fire konger, og hustru Abel Christine (s. 3673). NE fot. 1991. - *Tombstone no. 2 to S. H. C. Glahn, died 1757, palace chef under four kings, and his wife Abel Christine.*

bjælker fra loftet, hvor der i stedet skulle indsættes fyrredeller. Antagelig i forrige århundrede er det sønderbrudte loft fjernet og rummet blevet opfyldt med jord. 1949 fandtes rester af flere *†kister*, én af egetræ, de øvrige af fyr, efter kistehåndtagene at dømme fire voksenkister og to barnekister, den mindste syntes stillet inden i en voksenkiste. Et fliget †kistebeslag med bærehåndtag[59] fra egekisten tyder på en datering til 1700rne.

KILDER OG HENVISNINGER

Ved embedet: Synsprot. for Alling kirke 1862f. - Se i øvrigt fortegnelse over arkivalier vedr. kirkerne i Gammel Skanderborg amt i almindelighed s. 2874 samt forkortelser s. 2875. Fagordbog s. 15.

NM2.: Håndskrift: F.Uldall: Om de danske Landsbykirker III, 1885, s. 238. - Indberetninger ved F. Uldall: Beskrivelser af Kirkerne i Gjern Herred, Århus Amt. 1899, s. 43f, Chr. Axel Jensen 1915 (bygning, inventar og gravsten nr. 2), Peter Kr. Andersen 1942 (forundersøgelse, inventar), 1943 (prædikestolsfelt), Georg N. Kristiansen 1949 (inventar, gravkrypt, gravsten nr. 1 og 2), Aug. Nielsen, Thubalca 1966 (klokkereparation), Søren Hedegaard Sørensen 1982 (orgel 1906), Mogens Larsen 1987 (font), Vibeke Michelsen 1990 (inventar og gravminder).

Notebøger. NM2: S.Abildgaard IX, 1771, s. 34 (klokke). C. M. Smidt CXLI, udat., s. 44f (bygning og inventar). V. Norn I, s. 87 (skitse af grundplan, 1930).

Tegninger og opmålinger. NM2: Plan af gravkrypt og tegning af kistebeslag ved Georg N. Kristiansen, 1949. Forslag til orgelfacade ved Th. Frobenius 1983. Gnidebilleder af kragbånd ved Søren Sørensen 1984. Tegninger vedr. varmeanlæg ved Foldagers tegnestue, Ry, 1984. Plan og tværsnit ved H.Jacobsen 1984.

Kgl. bygningsinsp. Århus: Korrespondance og tegninger siden 1907.

Litteratur: MeddÅrhSt. 1971, s. 84 og 1972, s. 60-61 (varmeanlæg, gulve m.v.). Anker Vestergaard: Af Alling-Tulstrups Historie. Herning 1977.

Historisk indledning ved Lars Bisgaard, beskrivelse af kirkegård og bygning ved Kjeld de Fine Licht, inventar og gravminder ved Vibeke Michelsen og orgel ved Ole Olesen. Engelsk oversættelse ved Jean Olsen. Redaktionen afsluttet 1991.

[1] DaMag. 4. rk. II, 42.
[2] KancBrevb. 3. dec. 1556, 2. juni 1575 og 25. april 1577.
[3] LA Vib. Århus bispearkiv. Gjern herredsbog (C 3. 1081).
[4] Kronens Skøder 1. marts.
[5] LA Vib. Århus bispearkiv. Adkomster på jura patronatus 1615-1712 (C 3. 1152) under 7. juni.
[6] Kronens Skøder 22. april.
[7] LA Vib. Skbg. rytterdistrikt. Jordebogsekstrakter og arkivalier vedr. ændringer i godsets omfang 1719-69 (GRyt. 8. 9).
[8] LA Vib. Landstingets skøde- og panteprot. 1768-72, fol. 547 (B 24. 704).
[9] LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkernes jura patronatus 1756-88 (C 3. 1154), Kirkernes istandsættelse

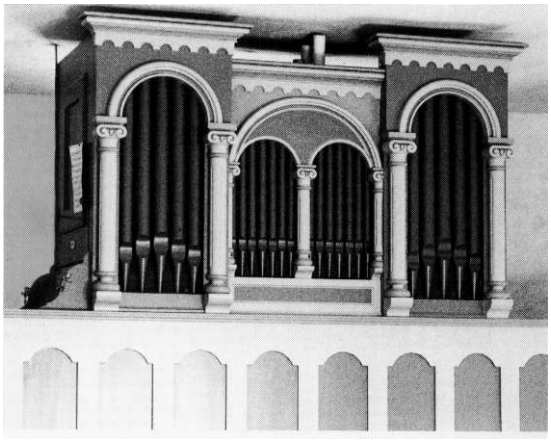

Fig. 28. Orgelfacade fra 1906 (s. 3670). Ole Olesen fot. 1974. - *Organ case from 1906.*

1804-13 (C 3. 1151) og Sager vedr. kirkeejere 1837-44 (C 3. 1156) samt Vestergaard, s. 24 og 90-91.
[10] LA Vib. Provstearkiver. Hjelmslev-Gjern hrdr. Synsprot. 1826-1915 (C 32. 2-3).
[11] Synsprot. 1862 ff.
[12] RA. DaKanc. 6 års kirkergsk ...1620 (B 184c).
[13] RA. Rtk. Rev. rgsk. 1660-ca. 1848. Århus stifts kirkergsk. 1680-94.
[14] Abrahamsen: Orientering, s. 56: 17°.
[15] Huller efter et par forsvundne kvadre udfyldt efter synets ønske 1985, jfr. †gravkrypt, nedenfor.
[16] Uldall har observeret, at bredden er svagt aftagende opad.
[17] Et par granitblokke, der iagttages i den indre dørniche, har formentlig dannet trin i åbningen, jfr. at synet 1904 (note 10) ønskede trin fjernet i syddøren.
[18] Et par tilsvarende overliggere, der befinder sig på kirkegården, hidrører angiveligt fra skibet; bredden af deres åbninger er kun 76 cm, hvilket også kunne tyde på kirkens etapevise opførelse. 1885 noterede Uldall tillige smigsten fra vindueslysninger.
[19] Mackeprang: Granitportaler, s. 299, nævner andre eksempler på endefladedyr.
[20] LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkesyn 1700-1803 (C 3.1166-76).
[21] LA Vib. Lens- og amtsadmin. Skbg. og Åkær amter. Breve fra kirkeinsp. m.v. 1726-65 (B5C. 194A).
[22] LA Vib. Lens- og amtsadmin. Skbg. og Åkær amter. Sager vedr. rytter distriktets kirker 1722-44 (B5C. 191B) og Skbg. rytterdistrikt 1717-67. Kirkesynsforretninger 1725-65 (G Ryt. 8. 13), jfr. note 20.
[23] LA Vib. Lens- og amtsadmin. Skbg. og Åkær amter. Sager vedr. rytterdistriktets kirker 1745-65 (B5C 191C).
[24] LA Vib. Provstearkiver. Gjern hrd. Synsprot. for kirker og præstegårde 1803-19 (C 29F. 4).

[1] LA Vib. Skbg. rytterdistrikt 1717-67. Kirkesynsforretninger 1725-65 (G Ryt. 8. 13).

[2] Restaureringsindberetningen omtaler ikke farveundersøgelser eller ældre farvelag her.

[3] RA. Rtk. Rev. rgsk. 1660-ca. 1848. Skbg. rytterdistrikts kirkergsk. 1739-67.

[4] Jfr. eksempelvis Blegind s. 3050, Veng s. 3233 og Søby s. 3533.

[5] Enkelte træk beslægtet med krucifikset i Borum s. 1998.

[6] Hængslerne har været anbragt med stor afstand mellem hinanden. De i rammeprofilerne indfældede træstykker, der af Chr. Axel Jensen 1915 sporedes i begge sider, kan nu ikke ses.

[7] Også højre hånd er ifølge indb. »helet«.

[8] LA Vib. Skbg. rytterdistrikt 1717-67. Synsforretninger 1721-67 (G Ryt 8. 14).

[9] Jfr. bl.a. Stilling s. 2958 og Hørning s. 3083.

[10] [4] 1727 manglede kalk og disk (jfr. †altersølv), og præsten måtte benytte sig af et bæger og en tallerken. Et par år før havde han betjent sig af et »sølvbæger« fra Tulstrup kirke. 1733 nævnes den nye kalk og disk mellem kirkens ornamenter (note 20).

[11] 1902 skulle foden istandsættes (note 11).

[12] Fæster af gården ca. 1686-1718, jfr. Vestergaard s. 24 og Alfred Kaae: Laasby Sogn, Ulfborg 1948, s. 87.

[13] En velstillet bonde, nævnt under Kalbygård i Kaae: Laasby Sogn, s. 87 og 108; jfr. i øvrigt note 39.

[14] Anskaffet sammen med annekskirken Tulstrup, hvis ejer skulle tage lige del i bekostningen heraf (note 10).

[15] E. R. havde 1663 overtaget fæstet af gården Bomholt (fra 1670 »ryttergård«) efter sin far, Rasmus Enevoldsen, der var kirkeværge for Alling 1615-20 (note 12). 1696 omtales E.R. til Kalbygård (Vestergaard s. 23 og Kaae s. 87).

[16] Citat fra den største stage, den mindre stages indskrifts afvigelser er: »... Enwol Rasmvssens efterleverske ... dise lyse ... kierke ... nyte ...« Indskrift og stempel er udført før stagens dele er samlet.

[17] Halkjær Kristensen: Tinmærker, s. 103.

[18] DaAtlas IV, 213.

[19] Jfr. Mackeprang: Granitportaler, s. 98.

[20] Ældre fotos i NM.

[21] 1737 skulle prædikestolen heftes til muren med et anker (note 25).

[22] 1880 ønskedes stolen malet med egetræsfarve (note 11), jfr. inventarets staffering omtalt i oversigten s. 3662.

[23] De tre vestligste i syd og den 3. vestligste i nord.

[24] Ifølge lokal tradition skulle stolen tilhøre gården Bomholt.

[25] Indskrift på plade i orgelfacaden. - Yderligere oplysninger vedr. orglet findes i Den danske Orgelregistrant.

[26] Uldall: Kirkeklokker, s. 163.

[27] Aug. F. Schmidt, i Aarhus Amtstidende 4. aug. 1961.

[28] Jfr. også klokken i Tranebjerg kirke på Samsø.

[29] Søren Abildgaard nævner blot klokken »hængende i en stabel«.

[30] RA. Rtk. Rgsk. indtil 1559. Fortegn, over indkrævede klokker 1528/29 (108 A.ll).

[31] Om sognepræsten, se Vestergaard s.91f.

[32] Århus domkirke s. 755, nr. 2, Lisbjerg s. 1417, Lyngby s. 1634, Harlev s. 2026, Kolt s. 2192, nr. 3, Hansted (Voer hrd.). Beslægtet motiv ses på sten i Hällstad, Västergötland, se Sølve Gardell: Gravmonument från Sveriges medeltid, Stockholm II, 1946, s. 13.

[33] Jfr. Frithiof Dahlby: De heliga tecknens hemlighet, Sverige 1963, s. 122, 125, 117.

[34] Jfr. Vestergaard s. 83f.

SUMMARY

The small church of *Alling* is built of finely dressed ashlar. Especially when seen from the north, a good idea is given of its original appearance at the time of construction c. 1200. Imprints of the first roof truss are to be seen at the gable of the nave (fig. 3).

The porch was presumably added to the church late in the 15th century. In 1613-14, two or three generations after the Reformation, the north door was walled up.

Contrary to the majority of churches in Gjern *herred*, in Alling a certain amount of the earlier, fairly humble furniture and fittings has been preserved. The oldest and most noteworthy of which is the Romanesque granite font with animal carvings, which are related to some of the portals and fonts in the Viborg area. There is a small bell, dating from the first half of the 15th century, cast by Niels Eskildsøn of Stralsund(?), who also worked at Tolstrup (Voer). A catechismal altar-piece and pews installed at the close of the 16th century, were both subsequently altered. However, the only change made to the unadorned pulpit from c. 1600 has been the removal of the sounding-board above it.

The altar was enriched by a carved and painted frontal in 1631. In the 1700s changes were made to the altar-piece and its paintwork; a new altar rail was also put up. As at many other churches in about 1850 the altar-piece was »modernised« by inserting a painting in the altar-piece, here for example a depiction of the Last Supper by a local painter. Part of the original colour scheme of the furniture was brought to light and restored during a major restoration undertaken in 1949.

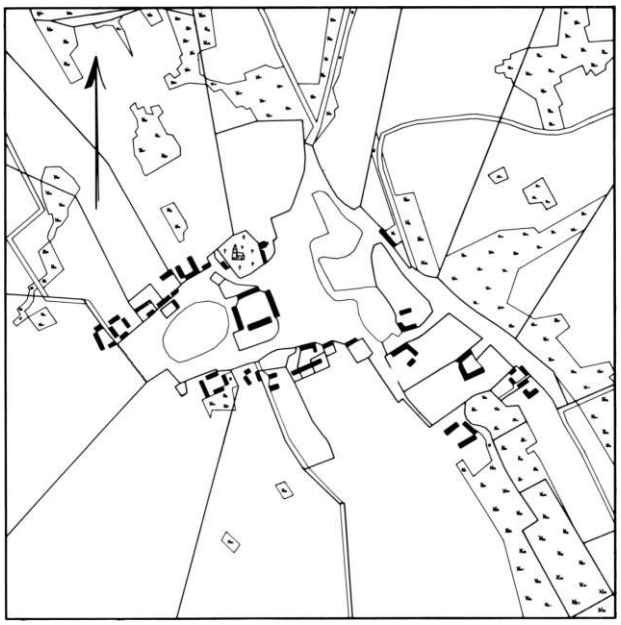

Fig. 29. Alling 1:10.000. Opmålt af Andreas Haar, vistnok 1782. Rettelser medtaget til 1847. Kopieret af Birgitte Andreasen 1981. - *Map of the village.*